

ETNIKAI–NEMZETI KISEBBSÉGGKUTATÓ INTÉZET

1014 Budapest, Országház u. 30. 1250 Budapest, Pf. 33.

Tel.: 224–6700/472, fax: 224–6793

E-mail: titkarsag@mtaki.hu; honlap: www.mtaki.hu

AZ INTÉZET 2010. ÉVI TUDOMÁNYOS TERVE

Az intézet 2010. évi munkatervében megjelölt feladatok szervesen épülnek rá a korábbi kutatásokra és intézetfejlesztési, együttműködési programokra. A végleges kutatási programot jelentős mértékben befolyásolhatják majd a pályázati eredmények, a hazai kormányzati megbízások, valamint a nemzetközi együttműködésben kínákozó egyéb lehetőségek.

Az alábbi főbb kutatási témákon belül a következő projekteket tervezzük:

I. ROMA TÁRGYÚ KUTATÁSOK

I. 1. A magyarországi cigányság integrációjának kérdései. Az intézet 2010-ben a magyarországi cigányság integrációs kérdéseire kapcsolódóan egy több éves kutatást indít el. A kutatás középpontjában annak vizsgálata áll, hogy adott társadalmon belül élő nemzeti-etnikai közösségek helyzete, folyamatos változása miben és mennyiben tér el, illetve harmonizál a társadalom egészében végbemenő folyamatokkal. Fontos kérdés, hogy egy társadalmon belül a dezintegrációs töréspontok – amelyek ma szép számmal jellemzik a magyarországi társadalmat – mennyiben nemzeti-etnikai vonatkozásúak, s ez mennyiben függ az adott kisebbség immanens csoportképző tulajdonságaitól, mennyiben a politikai környezettől, a jogi szabályozottságtól, és a gazdasági körülményektől. A magyarországi nemzeti kisebbségek demográfiai, gazdasági, társadalmi helyzete kisebb-nagyobb eltérésekkel, de alapvetően leképezi a magyarországi társadalom egészének jelenlegi helyzetét. Mind az össztársadalmi, mind a kisebbségi trendektől azonban immár évtizedek óta jelentős eltérést mutatnak a cigányság jellemzői. Kétségtelen, hogy nem csak a cigányság, de a magyarországi társadalom más csoportjainál is kimutathatók hasonló gazdasági aktivitási, képzettségi, szociális hátrányok, jellemzők, ugyanakkor vitathatatlan az is, hogy ezek a hátrányok a cigányság esetében etnikai/nemzeti csoportkötődésükkel is párosulnak.

I. 2. EDUMIGROM. Ethnic differences in education and diverging prospects for urban youth in an enlarged Europe. A comparative study of the role of schooling in ethnically diverse communities with second-generation migrants and Roma.¹

Az összehasonlító kutatás azt vizsgálja, hogy az etnikai különbségek miként válnak az oktatási rendszerben vagy a rendszer által a fiatalok esélyegyenlőtlenségének okaivá, illetve, hogy a különböző európai oktatáspolitikák és jóléti rendszerek miként viszonyulnak ehhez, mit tesznek és milyen hatékonysággal az egyenlő esélyek érdekében. 2010-ben megtörténik a kutatás lezárása, a beszámolók és a publikációk elkészítése.

I. 3. Roma nők munkaerő-piaci esélyeinek vizsgálata.² A 2009–2010-es kutatás célja a magyarországi roma nők munkaerő-piaci esélyeinek vizsgálata, összehasonlítva az azonos státuszú, nem roma nők és roma férfiak helyzetével két kistérségben. A kutatáshoz szorosan kapcsolódik a szociális, gazdasági és az egészségi állapot feltárása, illetve az egészségügyi ellátáshoz, társadalombiztosításhoz, megfelelő lakhatáshoz és oktatási lehetőségekhez való

¹ Az EU FP7-es keretprogramjában megvalósuló kutatás időtartama 2008. január–2010. december.

² A kutatást a Szociális és Családügyi Minisztérium támogatja.

hozzáférés vizsgálata is, mint olyan tényezőké, amelyek a munkaerő-piaci helyzetet alapvetően befolyásolják.

II. A KISEBBSÉGEK JOGI, POLITIKAI HELYZETÉRE VONATKOZÓ KUTATÁSOK

II. 1. EUMC Rasszizmust és idegenellenességet monitorozó program³. Az Európai Unió Alapjogi Ügynöksége (European Union Agency for Fundamental Rights, FRA) FRA RAXEN projektje keretében az intézet az MTA Jogtudományi Intézettel közös pályázata alapján 2007 márciusától kezdve várhatóan 2011 januárjáig elnyerte az Alapjogi Ügynökség magyarországi Információs Központ státuszát. A projektben vállalt ez évi feladatok: tematikus tanulmányok készítése a menedékkérők magyarországi helyzetére, munkaerő-piaci lehetőségeire, valamint a rasszista indítékú bűncselekményekre, ezek jogi szabályozására, illetve a jogalkalmazásra vonatkozóan.

II. 2. Kisebbségi pártok közpolitikai szerepe Kelet- és Közép-Európában⁴ című kutatás négy ország – Bulgária, Szerbia, Szlovákia, Románia – négy kisebbségi pártjának az elmúlt tíz évben betöltött szerepét vizsgálja. A kérdést három szempontból közelíti meg: elemzi az adott állam közjogi keretei között a parlamenti munkában elért, kisebbségi jogokra vonatkozó eredményeket, vizsgálja a kisebbségi pártok belső demokráciájának működését, továbbá áttekinti a kisebbségi pártok nemzetközi szerepvállalását.

II. 3. Kárpát-medencei kisebbségi jogtár. A jogi kutatás – a kisebbségi jog fogalmának módszertani meghatározását követően – 2004 óta szisztematikusan, adatbázis formájában tárja fel a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek 1945 utáni jogi helyzetét. Az adatbázis évenként frissítésre kerül az adott évben született joganyag kigyűjtésével, lementésével, valamint a már meglévő jogszabályok hatályosságának vizsgálatával. Ehhez kapcsolódóan, a kárpát-medencei összehasonlító kutatás célja egyfelől egy, a magyarországihoz hasonló – de a szomszédos országok sajátosságait figyelembe vevő – komplex, legalább az 1990-es évek elejéig visszamenő adatbázis előállítás, amely a nemzeti jogalkotás területén egyaránt lehetővé teszi a jogtörténeti vizsgálódásokat és az adott ország kisebbségi jogi fejleményeiről szóló, rendszeres időközönként sorra kerülő elemzéseket. Másfelől viszont lehetőséget teremt – akár adott időperiódusok és kisebbségi jogágazatok lehatárolásával – a több országot magában foglaló összehasonlító vizsgálatokra.

II. 4. Kisebbségek társadalmi integrációs esélyei Koszovóban. Nyelvi jogok a gyakorlatban. A jogi kutatás célja annak felmérése, hogy milyen területeken lehet elősegíteni a kisebbségi (közösségi) jogok, különösen a nyelvhasználati jogok érvényesülését Koszovóban.

II. 5. Alkotmányos reform Olaszországban: regionalizmus és kisebbségek. A kutatás célja annak feltárása, hogy a kormány föderációs tervei, az elérhető alkotmánymódosító törvényjavaslatok alapján milyen változások érhetik a ma önálló státúttal rendelkező tartományok kisebbségeinek jogi helyzetét.

III. A MAGYARORSZÁGI NEMZETI ÉS ETNIKAI KISEBBSÉGEKRE, ILLETVE MIGRÁNSOKRA VONATKOZÓ KUTATÁSOK

III. 1. Identitás, migráció, modernizáció. A projekt azt vizsgálja, hogy az identitás, és különösen annak nemzeti-etnikai eleme milyen interaktív viszonyban áll a magyarországi társadalom szerkezetét meghatározó egyéb (demográfiai, gazdasági, politikai, kulturális) tényezőkkel. A nagy adatbázisokra épülő makroszintű kvantitatív elemzés keretében ebben az évben a téma következő aspektusainak földolgozására kerül sor: a magyarországi nemzeti-

³ Az EUMC támogatja.

⁴ A kutatást az OTKA támogatja, időtartama 2010.03.01–2012.03.01.

etnikai kisebbségek választási magatartásának (részvételi arány és pártpreferenciák) elemzése; annak vizsgálata, hogy a választói magatartásban miként érvényesül az etnikai elem; a kisebbségi oktatási, művelődési és tájékoztatói intézmények működésének az identitás szerkezetre és a társadalmi integrációra gyakorolt hatása.

III. 2. *Bevándorlók honosítási és integrációs stratégiái.* A projekt célja, hogy megállapítsa, a harmadik országbeli állampolgárok hogyan vélekednek a befogadó állam állampolgárságának megszerzéséről, milyen honosítási stratégiák léteznek, hogyan illeszkedik integrációs folyamatukba a honosítás, illetve léteznek-e, és ha igen, melyek azok a csoportok, amelyek között szignifikánsan eltérő honosítási stratégiákat és vélekedést lehet meghatározni.

III. 3. *A magyarországi egyházak és a nemzetiségek (1920–1950).* A négy évig folyó forrásfőltáró kutatás folytatása. Az év során a főltárt anyag egy részének – nevezetesen a két világháború közötti német nemzeti mozgalom és az evangélikus egyház viszonyára vonatkozó anyagának – a szisztematikus feldolgozására, tanulmányban való közzétételére is sor kerül.

III. 4. *Kisebbségi önkormányzati választások Magyarországon 2006–2010.* A kutatás célja, hogy – a választások főbb politológiai alapfunkcióit alapul véve – a kisebbségi választói névjegyzékek és a választások adatainak összegyűjtésével és feldolgozásával képet adjon a magyarországi nemzeti és etnikai kisebbségek politikai részvételének egyes kérdéseiről. A 2001-es népszámlálási adatok felhasználásával kívánja bővíteni a hazai kisebbségi identifikációra, a kisebbségi testületek közösségi megalapozottságára, a kisebbségek területi elhelyezkedésére és lokális számarányaira, szórányosodására vonatkozó ismereteket. Kitér továbbá a részvételi adatoknak, a megszűnt és újonnan megválasztott testületeknek, a jelöltek számának és a választások arányosságának elemzésére. A 2006–2007-es, valamint a 2010–2011-es választások elkülönült elemzését végül összehasonlító keretbe is helyezi, azaz folyamatokra, tendenciákra vonatkozó következtetések levonására is vállalkozik.

IV. A MAGYAR KISEBBSÉGI KÖZÖSSÉGEKRE VONATKOZÓ KUTATÁSOK

IV. 1. *A budapesti kormányzatok magyarságpolitikája.* A kutatás egyik része a két világháború közötti budapesti kormányzat határon túli magyarsággal kapcsolatos támogatási rendszerének vizsgálatára, a magyar–magyar kapcsolatok és a nemzetközi kisebbségvédelmi folyamatok kölcsönhatásainak elemzésére irányul. Az 1931 utáni időszakban vizsgálja a határon túli magyar szervezetek támogatásának mikéntjét, valamint a Vezérkari Főnökség környező országokban folytatott tevékenységének összefüggéseit. Egy másik iránya a Kádár-korszak külpolitikáján belül vizsgálja a határon túli magyarok problematikáját a szomszédországi kapcsolatrendszerben. A harmadik irány az 1989 utáni kormányzati politikát és a magyar–magyar viszonyt vizsgálja a támogatáspolitikán túl, döntően a konfliktusokat és a beszédmódokat elemezve. Ebben az évben a különböző esettanulmányok megírására, valamint egy digitális szövegtár összeállítására kerül sor.

IV. 2. *A határon túli német kisebbségek helye a magyar kormányzatok és a magyar kisebbségek politikai törekvéseiben (1920–1944).* A 2012-ig tartó történeti kutatás a két világháború közötti, a szomszédos országokban élő német és magyar kisebbségek történetével, eltérő érdekviszonyainak feltárásával, a kisebbségi elitek és az anyaországok szerepével, a magyar és német kormányok nemzet- és támogatáspolitikájával, valamint a komolyabb feszültségeket felmutató régiók (Szatmár, Szepesség) vizsgálatával foglalkozik.

IV. 3. *Romániai etnikai kisebbségek idősoros, demográfiai elemzése 1977–2002.* A kutatás során a romániai nemzeti kisebbségek összehasonlító, demográfiai leírására kerül sor. Egységes szempontok alapján a legnagyobb kisebbségek (magyar, roma, német) főbb jellemzőit vesszük figyelembe: gazdasági, társadalmi státusz, belső mobilitás, a többes etnikai kötődésük főbb szocio-demográfiai tulajdonságai.

V. AZ EURÓPAI, NEMZETI ÉS LOKÁLIS IDENTITÁSOKRA VONATKOZÓ KUTATÁSOK

V. 1. *Identitások és modernitások Európában*⁵. A kutatás kilenc európai országban – Bulgária, Horvátország, Finnország, Franciaország, Németország, Görögország, Magyarország, Törökország, Nagy-Britannia – vizsgálja az európai identitások sokféleségét, majd azt, hogy a különböző környezetekben hogyan alakultak ki ezek az önmeghatározások, s hogyan kapcsolódtak össze más folyamatokkal. Törekszik a lehetséges jövőbeni identitáspályák föltérképezésére is. A projektnek az Intézet által koordinált részében ebben az évben átfogó elemzés készül arról, hogy hogyan jelenik meg Európa és az Európai Unió a különböző politikai elitek diskurzusában, illetve az általuk létrehozott közpolitikákban olyankor, amikor oktatással és turizmussal kapcsolatos kérdések merülnek fel.

V. 2. *A Változó nemzeti diskurzusok: az azonosságról és a különbségekről magyar állampolgárok és kisebbségben élő magyarok viszonyában*⁶ című, a rendszerváltás utáni nemzet-diskurzusokon belüli másságok megalkotását górcső alá vevő kutatás keretében az év során befejeződik az empirikus anyagok és csoportinterjúk leírása és elemzése, sor kerül a terepmunka utolsó szakaszára, valamint a kutatást záró konferenciára, az esettanulmányok – nemzeti turizmus, nemzeti szubkultúrák, kettős állampolgárság-vita elemzése – és a zárótanulmány megírására.

V. 3. *Elit és innováció. A magyarországi és határon túli elitcsoportok innovációs kapacitása és értékteremtő képessége Európai Uniós környezetben.*⁷ A kutatás célja az innovativitás és értékteremtés kulcsszereplőinek, a gazdasági, politikai, kulturális elitnek a vizsgálata. A kutatás Magyarországon a cigány, német, szlovák, román közösségek elitjeinek, Szlovákiában és Romániában pedig a magyar kisebbségi eliteknek a vizsgálatára irányul. Szociológiai lekérdezéssel 500–500 fős mintákon a két szomszédos ország kisebbségi magyar kulturális és gazdasági elitjének legfontosabb társadalmi mutatóit vizsgálják, szem előtt tartva a magyarországi mintákkal való összehasonlítás lehetőségét. A 2009-es kérdőíves lekérdezések és az adatfeldolgozás után ebben az évben az eredmények ismertetésére és publikálására kerül sor.

V. 4. *Az Etnikai egyensúlyhelyzetek, lokális együttélési modellek két vegyes lakosságú kistrégióban*⁸ című kutatás egy-egy erdélyi és felvidéki vegyes lakosságú tájegység, valamint kontrolltelepülésként a bácskai Feketics és a Fekete-Körösvölgyi Várasfenes komplex etnopszociológiai, történeti, kulturális és vizuális antropológiai vizsgálatát tűzte ki célul. A kistájakon belül azokra a településekre koncentrálnak, amelyek etnikai, felekezeti viszonyai a 20. század elejétől, illetve a telepítések által érintett községekben az 1950-es évektől napjainkig alig, vagy csekély mértékben változtak. Ez a körülmény is hozzájárult ahhoz, hogy a kiválasztott településeken a kulturális és gazdasági együttélési technikák, valamint az ezt megalapozó normák még tükrözik az etnikumközi együttélés sajátosságainak természetes viszonyait, a sajátosságok megőrzését, így lehetővé teszi annak összehasonlító vizsgálatát. 2010-ben további könyvtári és levéltári forrásfeltárásra, valamint terepmunkákra kerül sor.

V. 5. *A Reformátusok és magyarságtudat a Délvidéken* című hároméves (2007–2010) kutatás az állomásozó néprajzi-kulturális antropológiai terepmunka módszereivel a délvidéki református magyarok identitástudatának komplex jelentéstartalmait, összehasonlítható elemeit, azonosságait és különbségeit kutatja. 2010 folyamán még két terepmunkára kerül sor,

⁵ Az EU FP7-es keretprogramjában megvalósuló kutatás időtartama 2009. május–2012. április.

⁶ A kutatást az OTKA támogatja, időtartama 2007–2010.

⁷ A kutatást a Gazdasági Minisztérium pályázata támogatja, időtartama 2008. december–2010. október.

⁸ A kutatást az OTKA támogatja, időtartama 2009–2012.

amely mellett megtörténik a kutatás lezárása, az összegyűjtött adatok feldolgozása, megvitatása, valamint a publikációk előkészítése.

VI. JUDAISZTIKAI KUTATÁSOK

VI. 1. Kútforrások – héber és jiddis történeti források Magyarország és a magyarországi zsidóság történetéhez. A magyarországi zsidóság történetére vonatkozó héber (részben jiddis) források első kötetét, a kezdetektől 1686-ig terjedő időszakot átfogva, a Kisebbségkutató Intézet Judaisztikai Kutatócsoportja 2003-ban tette közzé. Az ezt követő korszakok tekintetében jelenleg több forrás feldolgozása van folyamatban, illetve ehhez a kutatási programhoz kapcsolódik a Magyarországon megjelent jiddis nyelvű könyvek bibliográfiájának összeállítása is.

VI. 2. „A magyarországi irodalmak története” – héber és jiddis irodalom. Az MTA Irodalomtudományi Intézetéhez köthető, készülő irodalomtörténeti összefoglaló hangsúlyos része a magyarországi más nyelvű irodalmak története is. Az intézet Judaisztikai Kutatócsoportja ebből a következő témakörök feltárását és megírását végzi el: Középkori és kora-újkorai zsidó irodalom a 18. század végéig; Keresztény hebraisták; Héber irodalom a haszkala jegyében; Rabbiniikus irodalom a 19–20. században; Jiddis irodalom a 19–20. században.

VI. 3. Héber kódextöredékek feltárása magyarországi közgyűjteményekben. A 2013-ig tartó program hosszabb távú célkitűzése a közgyűjteményekben található töredékek számbavétele, azonosítása és publikálása. Az egyes évek tevékenysége nehezen tervezhető, mindig a könyvtárak jelzései, illetve a pályázati lehetőségek alakítják.

VI. 4. A jiddis kultúra története Magyarországon című kutatás célja a jiddis nyelv mindennapos használatának jellegét feltárni művelődéstörténeti és történeti szociolingvisztikai szempontból a legkorábbi magyarországi szöveges emlékektől kezdve (15. század), eljutva egészen a mai magyar nyelvben fellelhető jiddis eredetű elemekig. A kutatás eredményeként a magyarországi jiddis könyvészetéről szóló bibliográfia, valamint egy tanulmány készül majd.

VII. EGYÉB (TUDOMÁNSZERVEZŐ, ADATBÁZISÉPÍTŐ, FORRÁSFÖLTÁRÓ STB.) TEVÉKENYSÉG

VII. 1. Folytatódik a forrásföltárás a magyarországi nemzeti-etnikai kisebbségek legújabb kori történetéhez – a második világháború utáni migráció, a Kádár-korszak nemzetiségpolitikája, illetve a két világháború közötti német és magyar nemzetpolitikai stratégiák című kutatási témához – kapcsolódóan. A 2008–2009-es évek eseményeivel kiegészítésre kerül a magyarországi kisebbségek kronológiája (1990–), amely mellett folyamatosan bővül a kisebbségi törvény megalkotásának és későbbi módosításainak (1979–2010) kronológiája is.

VII. 2. Folytatódik a magyar kisebbségi közösségek történeti forrásainak föltárása és kiadása. A Kisebbségi magyar közösségek a 20. században című, 2008-ban megjelent kötet 2010-ben angol nyelven kerül kiadásra. A mű folytatásaként az elkövetkező években elkészül a szomszédos országok – Ukrajna, Románia, Szerbia – magyarságának egy-egy részletes kronológiája. Az összehangolt szempontok szerint végzett forrásföltárás alapját képezi az adott országokra vonatkozó szöveggyűjtemények, illetve dokumentumkötetnek is.

VII. 3. 2010-ben folyamatosan bővül a 2009-ben elkészült kisebbségtörténeti portál tartalma. Ebben az évben az alapkönyvtárak (Kisebbségkutatás Könyvek, Regio könyvek, Teleki

László Alapítvány konferencia kötetek, MTAKI sorozatok, folyóiratok: Limes, Kisebbségkutatás) és a repertórium-adatbázisok feltöltése (TLA kéziratár, Láthatár, Magyar Külügyi Szemle) szerepel a tervekben.